

МЕЖА ПОСТІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

© 2018 ЛІТВІНОВ О. С.

УДК 330.35

Літвінов О. С. Межа постіндустріалізації економіки

Метою статті є встановлення характеру зв'язку між ВВП на душу населення та часткою послуг, здійснення теоретичного обґрунтування наявності межі постіндустріалізації та практичної оцінки її рівня. Проаналізовано становлення наукових поглядів щодо сутності й ознак постіндустріального розвитку економіки, розглянуто підходи до визначення межі індустріалізації, сутності та причин передчасної деіндустріалізації. Показано, що процес переходу від індустріального до постіндустріального розвитку є еволюційним і має теоретично та практично обґрунтований позитивний вплив на розвиток економіки. Запропоновано визначення межі постіндустріалізації як такої, оптимальної за наявного рівня розвитку економіки, частки послуг у ВВП, перевищення якої призводить до негативного впливу сфери послуг на економіку. На основі кореляційно-регресійного аналізу залежності зміни частки послуг і рівня ВВП на душу населення у 134 країнах світу у 2015 році здійснено моделювання та графічне відображення межі постіндустріалізації.

Ключові слова: межа постіндустріалізації, передчасна деіндустріалізація, частка послуг у ВВП, ВВП на душу населення, реіндустріалізація.

Рис.: 1. Бібл.: 23.

Літвінов Олександр Сергійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет (вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна)

E-mail: litvinov_a213@ukr.net

УДК 330.35

Литвинов А. С. Предел постиндустриализации экономики

Целью статьи является установление характера связи между ВВП на душу населения и долей услуг, осуществление теоретического обоснования наличия предела постиндустриализации и практической оценки его уровня. Проанализировано становление научных взглядов относительно сущности и признаков постиндустриального развития экономики, рассмотрены подходы к определению предела индустриализации, сущности и причин преждевременной деиндустриализации. Показано, что процесс перехода от индустриального к постиндустриальному развитию является эволюционным и имеет теоретически и практически обоснованное положительное влияние на развитие экономики. Предложено определение предела постиндустриализации как такой, оптимальной при существующем уровне развития экономики, доли услуг в ВВП, превышение которой приводит к негативному воздействию сферы услуг на экономику. На основе корреляционно-регрессионного анализа зависимости изменения доли услуг и уровня ВВП на душу населения в 134 странах мира в 2015 году осуществлено моделирование и графическое отображение предела постиндустриализации.

Ключевые слова: предел постиндустриализации, преждевременная деиндустриализация, доля услуг в ВВП, ВВП на душу населения, реиндустриализация.

Рис.: 1. Библ.: 23.

Литвинов Александр Сергеевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия и организации предпринимательской деятельности, Одесский национальный экономический университет (ул. Преображенская, 8, Одесса, 65082, Украина)

E-mail: litvinov_a213@ukr.net

UDC 330.35

Litvinov O. S.

The Limit of Post-Industrialization of Economy

The article is aimed at determining the nature of relationship between GDP per capita and the share of services, theoretical substantiating of presence of the limit of post-industrialization, and the practical assessing of its level. The formation of scientific views on the essence and attributes of the post-industrial development of economy were analyzed, approaches to determination of the limit of industrialization, essence and causes of premature deindustrialization were considered. It is displayed that the process of transition from industrial to post-industrial development is evolutionary and has the theoretically and practically substantiated positive influence on economic development. The article suggests a definition of the limit of post-industrialization as such, optimum at the current level of development of economy, the share of services in the GDP, exceeding of which leads to negative influence of service sphere on economy. On the basis of correlation-regression analysis of dependence of change of the service share and the level of GDP per capita in 134 world countries in 2015, modeling and graphic displaying of the post-industrialization limit was carried out.

Keywords: limit of post-industrialization, premature deindustrialization, share of services in GDP, GDP per capita, reindustrialization.

Fig.: 1. Bibl.: 23.

Litvinov Oleksandr S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship Organization, Odesa National Economic University (8 Preobrazhenska Str., Odesa, 65082, Ukraine)

E-mail: litvinov_a213@ukr.net

Однією з головних дискусій в сучасному науковому співтоваристві є обговорення подальшого напрямку розвитку суспільства, економіки світу й України зокрема. Зміни, які відбуваються у суспільстві, змушують науковців постійно аналізувати ступінь відповідності домінуючих концепцій пізнання існуючим характеристикам різних сфер людської діяльності та, в разі їх невідповідності, здійснювати пошук нових парадигм соціального розвитку.

На думку багатьох учених, єдиною сучасною мета-теорією, яка великою мірою прийнята світовою науко-

вою спільнотою, є концепція постіндустріального суспільства. Поняття «постіндустріальне суспільство» введено в науковий обіг сто років тому британцем А. Пенті, який вже тоді вважав, що «індустріалізм приречено» [1]. Але визнаним батьком однойменної концепції став Д. Белл, який у 1973 році видав монографію «Прийдешнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування», в якій обґрунтував, що індустріальний соціум є застарілим способом соціально-технологічної організації життя, яке у майбутньому буде еволюційно змінено постіндустріальним [2].

Концепція постіндустріального суспільства, як й інші загальноприйняті теорії розвитку суспільства, не заперечує ті парадигми, що існували до неї, а є логічним їх продовженням, за що її прибічників часто називали «постмарксистами». Постіндустріальне суспільство протиставлялось існуючому на той час індустріальному майже так само, як сто років до того індустріальне суспільство протиставлялось доіндустріальному. Найпростішим засобом роз'яснення відмінностей між доіндустріальним, індустріальним і постіндустріальним суспільствами є визначення домінуючої галузі або сектора народного господарства, що й обумовило поширення цієї суспільнознавчої теорії серед вчених-економістів. При доіндустріальному суспільному устрої в економіці за кількістю зайнятих і за обсягами виробництва продукції й доданої вартості домінує сільське господарство та первинний сектор загалом. Із початком промислової революції в економіці відбулись стрімкі структурні зрушення у бік зростання частки промисловості, яка із часом значно випередила сільське господарство.

Але розвиток суспільства та НТП призвели до того, що стрімке зростання частки вторинного сектора перейшло у першій половині ХХ ст. в стагнацію, а потім у зменшення із паралельним збільшенням ролі нематеріальних сфер економічної діяльності. Ще у 1940 р. К. Кларк довів, що в процесі розвитку промислового виробництва в певний момент відбувається випередження темпів зростання сфери послуг над темпами зростання промисловості. Згідно з його розрахунками, у США та Великобританії вже у 1920–1921 рр. частка працівників сфери послуг випередила промисловість, у Швеції те ж саме відбулось у 1930 р., у Франції – в середині тридцятих років [3]. Дехто навіть вибачав у цьому процесі виродження капіталістичної системи. Інші вважали такі структурні зміни проявом економічної еволюції, оскільки, як і у випадку із переходом до індустріального суспільства, спочатку зміни економічних формацій в напрямку постіндустріалізації відбувались у найбільш розвинутих країнах.

Протягом 35 років теорія постіндустріального розвитку суспільства доводила свою відповідність прийдешнім змінам соціально-економічного середовища – постійним збільшенням третинного сектора та зменшенням частки промисловості у світовій економіці та особливо у структурі економіки високорозвинутих країн світу. Але після світової економічної кризи 2008 року, яка виникла в результаті глобальних проблем на деяких ринках сфери послуг, тенденція «сервісизації», тобто збільшення частки послуг у ВВП, загальмувалась, а в деяких країнах навіть почався зворотний процес, який отримав назви «реіндустріалізація», «неоіндустріалізація» та інші [4, с. 7–8; 5, с. 32; 7, с. 114; 8, с. 6; 9, с. 24–26; 10, с. 49; 11]. І знову у мейнстрімі економічних трансформацій провідні країни світу.

Як наслідок, протягом останнього десятиріччя активно обговорюється питання з приводу того, що постіндустріальний напрям розвитку суспільства вичерпав себе і його повинна змінити нова парадигма. Активну участь у цій дискусії беруть вітчизняні та за-

рубіжні вчені А. Амірапу, О. Амоша, К. Безгін, С. Бодрунов, В. Вишневський, В. Геєць, А. Гриценко, С. Дасгупта, Т. Єфименко, М. Зверяков, В. Іноземцев, Ю. Кіндзерський, В. Красільщиков, В. Ляшенко, Р. Нуреев, К. Рейнхарт, К. Рогофф, Д. Родрік, Н. Рубіні, В. Сіденко, А. Сингх, М. Стівен, Дж. Стігліц, А. Субраманян, Дж. Фокс, Ю. Харазішвілі, В. Хаустова, С. Цирель та ін.

Метою статті є встановлення характеру зв'язку між ВВП на душу населення та часткою послуг у ВВП, здійснення теоретичного обґрунтування наявності «межі постіндустріалізації» та практичної оцінки її рівня.

Вплив структурного розвитку на економіку країни є темою багатьох досліджень, зокрема Ж. Фурастьє та С. Кузнеця, які вперше встановили залежність рівня розвитку суспільства й економіки та рівня доходу на душу населення. Довгий час науковці, зокрема А. Янг у своїй роботі 1928 року, вважали, що розвиток обробної промисловості є вирішальним фактором зростання економіки, що підтверджувалось багаторічним її зростанням.

У середині ХХ ст. В. Льюїс запропонував модель дуальної економіки, яку було розвинуто Г. Ранісом та Д. Феєм. Дуальна економіка передбачала можливість зростання за рахунок перетікання ресурсів від «традиційних» до «сучасних» галузей економіки. До сучасних галузей згадані автори також відносили обробну промисловість на протигагу традиційному сільському господарству та видобувній промисловості.

Окремо слід звернути увагу на здобутки Н. Калдора, який у роботах 1966–1967 рр. встановив функціональну залежність між зростанням ВВП та окремих секторів економіки (промисловість, сільське господарство та сфера послуг) у так званих рівняннях Калдора. Висновком із досліджень Н. Калдора було встановлення прямої функціональної залежності між зростанням промисловості і зростанням економіки, при цьому було акцентовано увагу на необхідності випереджаючого зростання обробної промисловості [12; 13].

Після того як протягом останньої третини минулого та на початку цього сторіччя зростання економіки провідних країн світу відбувалось за рахунок сфери послуг, науковці вважали це ознакою еволюційності розвитку економіки. Можливо, першим, хто помітив негативні сторони процесу зменшення частки промисловості в економіці – деіндустріалізації, – був А. Кернкросс, який у роботі «Cambridge View» у 1979 р. зазначав «патологічні» наслідки деіндустріалізації для світової економіки році [14]. Але реалії розвитку економічно розвинутих країн світу свідчили про зворотний вплив деіндустріалізації та про прямий вплив постіндустріалізації (збільшення частки послуг) на зростання ВВП

Оскільки дематеріалізація економіки передбачає збільшення частки третинного сектора – сфери послуг, розглянемо теоретичне обґрунтування збільшення значення сфери послуг та характер зв'язку між ВВП та часткою послуг у ньому. На певному етапі розвитку економіки попит на матеріальні блага почав відставати від

попиту на нематеріальні блага, тобто попиту на послуги, що обумовлено за теорією А. Маслоу випереджаючим зростанням вторинних потреб людини, яке відбувається після задоволення первинних. Таким чином, зростання ВВП і доходів на душу населення має прямий вплив на збільшення частки послуг в економіці.

Між ВВП та часткою послуг існує двосторонній зв'язок. Оскільки сфера послуг є частиною економіки, то і зростання обсягу доданої вартості послуг призводить до зростання ВВП. У зв'язку з тим, що потреби у послугах зростають швидшими темпами, відбувається позитивний вплив на зростання економіки, навіть в умовах стагнації матеріальних потреб суспільства. Слід зазначити, що існує й інший засіб продовження індустріального економічного зростання – задоволення потреб споживачів в інших країнах за допомогою експорту матеріалізованих товарів, але це не впливає на загальносвітові структурні зміни в економіці.

Таким чином, зростання ВВП має прямий позитивний вплив на зростання частки послуг в економіці – чим більшим є ВВП на душу населення, тим більшою є частка послуг в економіці. Те ж саме відбувається й в зворотному напрямку – зростання обсягу послуг та їх частки у ВВП позитивно впливає на зростання економіки. Такий «симбіоз» може призводити до паралельного зростання економіки та частки послуг у ВВП, що і відбувалось у світовій економіці протягом багатьох десятиліть.

Однак криза 2008 року показала, що «іділія» сервісного зростання економіки має свою межу. Провідні країни світу у кілька раз збільшили частку сфери послуг у ВВП, в деяких з них вона сягнула 80–85 %. Більше того, країни, що розвиваються, та країни із транзитивною економікою почали наслідувати їм, хоча, за гіпотезою еволюційності розвитку економіки, вони повинні спочатку були пройти пік індустріалізації. Як наслідок, більшість країн світу перейшла до постіндустріального розвитку, не використавши всі можливості індустріального. Навіть Китай за останні 16 років збільшив частку сфери послуг у ВВП з 39,8 % до 50,2 %, за рахунок випереджаючого зростання третинного сектора економіки [15]. В економічній науці такий процес отримав назву «передчасна деіндустріалізація» (premature deindustrialization). Цей термін вперше було застосовано С. Дасгупта та А. Сингхом у 2006 році для характеристики переходу від індустріального до постіндустріального розвитку країн, що розвиваються [16, с. 15]. На думку авторів, деіндустріалізація не обов'язково є негативним процесом і її можна розділити на два умовних види: «індійська деіндустріалізація», яка полягає у стабілізації зайнятості та обсягів виробництва у промисловості, та «передчасна деіндустріалізація», яка характерна для латиноамериканських та африканських країн, де відбувається абсолютне вивільнення робітників та зменшення обсягів промислового виробництва [16, с. 15–16]. «Передчасна деіндустріалізація» в українській науці отримала назву «негативна деіндустріалізація», тоді як під «позитивною деіндустріалізацією» розуміється зменшенні част-

ки промисловості у ВВП із паралельним підвищенням її ефективності, що забезпечує зростання абсолютних обсягів промислової діяльності [4, с. 8].

Як зазначалось, більшість країн, що розвиваються демонструють передчасний, прискорений перехід до постіндустріалізації, що було доведено Д. Родріком за результатами аналізу частки працюючих і доданої вартості у промисловості в розрізі груп країн за рівнем розвитку [17, с. 11–13]. При цьому із часом критична величина межі індустріалізації, за розрахунками автора, зменшувалась, і країни переходили до постіндустріального розвитку із значно нижчим рівнем ВВП на душу населення. Д. Родрік розрахував, що у західноєвропейських країнах пік зайнятості у промисловості відбувся при рівні ВВП у 14 тис. дол. на особу, тоді як в деяких африканських країнах на рівні 700 дол. [17, с. 15–16]. Тобто автор довів, що перехід до постіндустріального розвитку із часом відбувається на зменшеному рівні розвитку економіки або передчасно.

Підтвердженням існування передчасної деіндустріалізації є висновки Д. Родріка, який встановив, що в сучасних умовах найбільше зростання можуть демонструвати країни, які знаходяться в процесі прискореної індустріалізації [18]. Така особливість викликана можливістю розвитку економіки за рахунок експорту промислової доданої вартості. Водночас збільшення експорту послуг обмежується багатьма об'єктивними (географічна прив'язка послуг до місця їх надання, неможливість їх накопичення тощо) та суб'єктивними (відсутність розуміння сутності та значення нематеріальних ресурсів, низький рівень захисту інтелектуального капіталу, недостатність теоретичного базису визначення зносу та відтворення нематеріальних ресурсів тощо) обставинами, які розглядалися в інших авторських дослідженнях [19–21].

Поруч із цим аналіз розвитку економіки провідних країн світу продемонстрував, що, крім проблем передчасної деіндустріалізації, існує проблема завищеного рівня постіндустріалізації, тобто занадто великої частки сфери послуг в економіці. Багато сучасних науковців у своїх працях висвітлили тенденцію до негативного впливу зростання частки послуг на ВВП окремих країн. Зокрема, у комюніке Єврокомісії «За європейський промисловий ренесанс», Дж. Фокс у відомій Доповіді «Торговельна політика США – час почати спочатку», В. Геєць, М. Зверяков та інші зазначали необхідність реіндустріалізації як реакції на виклики, які постали перед посткризовою світовою економікою [4; 8; 22].

Тобто процес переходу від індустріального до постіндустріального розвитку є еволюційним і має теоретично та практично обґрунтований позитивний вплив на розвиток економіки. Процес переходу до постіндустріального розвитку у різних країнах відбувається із часом при все меншому рівні розвитку економіки. При цьому існує певна границя, межа постіндустріальних процесів – певний рівень частки сфери послуг, перевищення якого призводить до зміни характеру її впливу на економіку з позитивного на негативний. Як

і у випадку із початком деіндустріальних процесів, межа постіндустріалізації теж змінюється залежно від рівня розвитку ВВП. У більш економічно розвинутих країн межа постіндустріалізації є більшою, у менш розвинутих – меншою.

Питання встановлення певного оптимального значення або обмеження у рівні частки послуг в економіці вже досліджувалось науковцями. Зокрема, В. Ляшенко та Ю. Харазішвілі запропонували як один із індикаторів структурного регіонального розвитку показник «питома вага валової доданої вартості послуг у валовому регіональному продукті». Визначили нижнє й верхнє оптимальні значення цього показника на рівні 52 % та 75 %, тобто при рівні частки послуг у 52–75 % авторами прогнозується досягнення оптимального рівня розвитку економіки України [7, с. 115]. Оптимальні значення частки послуг були розраховані на підставі аналізу статистичних даних по сукупності країн світу. Однак визначений авторами оптимальний діапазон частки послуг має, на наш погляд, деякі недоліки, а саме була встановлена досить широка розбіжність оптимальних значень, у яку попадає три чверті країн світу, а також цей діапазон є статичним і не залежить від рівня розвитку економіки конкретної країни, що суперечить його прямому взаємозв'язку із часткою послуг.

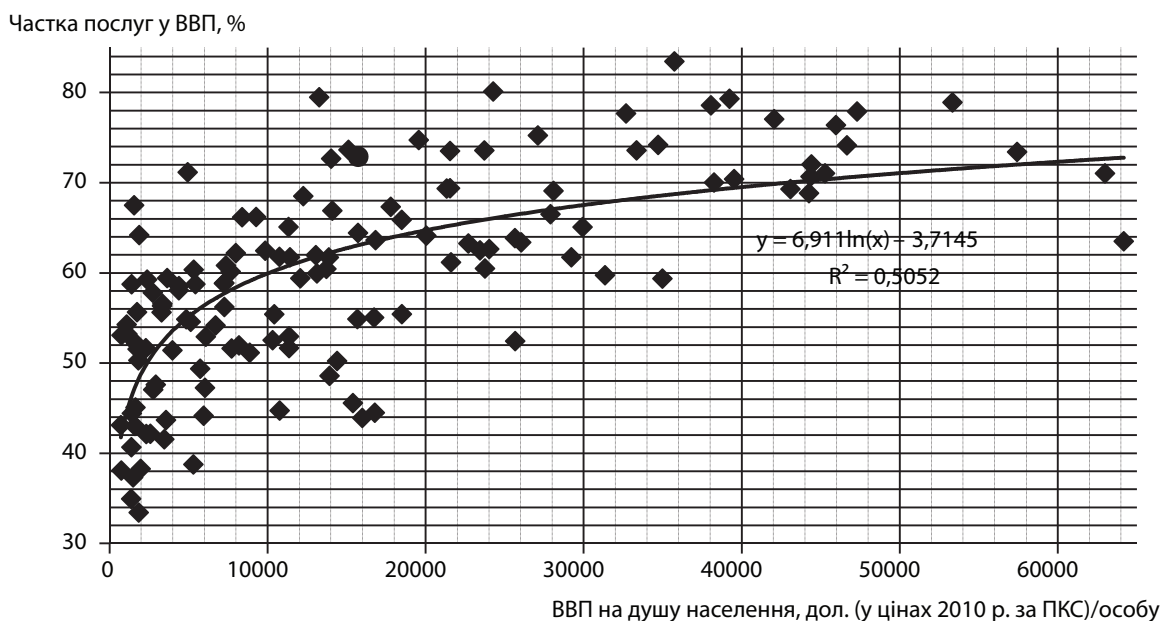
Інший методичний підхід, але до визначення межі індустріалізації, запропонували А. Амірапу та А. Субраманян, здійснивши кореляційно-регресійний аналіз залежності частки працюючих у промисловості та рівня ВВП на душу населення у країнах світу за 1998, 2000 та 2010 рр. Автори отримали висновок, що її графічно можна представити за допомогою перевернутої літери U [23, с. 9–10]. При зростанні рівня ВВП відбувається зростання частки працюючих у промисловості, а після досягнення піку відбувається її зменшення, що загалом

співпадає із теоретичними висновками про еволюційність постіндустріального розвитку.

Якщо перехід від індустріального до постіндустріального розвитку мав певну межу – обсяг ВВП на душу населення, то логічною є гіпотеза про те, що і постіндустріальний розвиток буде також мати свою межу. Але, на нашу думку, на відміну від залежності ВВП від частки промисловості, яка графічно має вид перевернутої літери U, залежність ВВП і частки сфери послуг не буде мати спадаючої частини, що теоретично обумовлюється випереджаючим збільшенням вторинних потреб суспільства. Тобто межа постіндустріалізації не має теж саме економічне значення, що і межа індустріалізації – рівень ВВП, після якого відбувається зниження частки промисловості. За межею постіндустріалізації збільшення частки послуг у ВВП вже не супроводжується розвитком всієї економіки, тому економічне зростання буде потребувати стабілізації або зменшення частки послуг.

Таким чином, *під межею постіндустріалізації пропонується розуміти таку, оптимальну за існуючого рівня розвитку економіки, частку послуг у ВВП, перевищення якої призводить до негативного впливу сфери послуг на економіку.*

Теоретичне визначення сутності межі постіндустріалізації потребує практичного її розрахунку. З метою визначення межі постіндустріального розвитку економік окремих країн світу пропонуємо здійснити кореляційно-регресійний аналіз залежності частки послуг у ВВП і рівня ВВП на душу населення. Результати аналізу по 134 країнах світу за 2015 рік наведено на *рис. 1* (до розгляду брались всі країни, у яких були в наявності дані за 2015 рік; не враховувались у дослідженні малі країни із аномальними значеннями показників).

Рис. 1. Графічне відображення межі постіндустріалізації

Джерело: побудовано за даними [15].

На рис. 1 всі країни отримали своє місце на площині залежно від рівня ВВП на душу населення та частки послуг в економіці. Перш за все, слід проаналізувати розподіл країн за рівнем кожного з досліджуваних показників. За рівнем ВВП на душу населення майже половина – 60 країн – знаходиться у першому секторі: від 0 до 10000 дол./особу, що свідчить про нерівномірність розподілу ВВП за країнами. До цієї ж групи країн відноситься й Україна, яка з показником 7668 дол./особу займає 82 місце з 134 досліджуваних країн світу. 32 країни мають рівень ВВП на душу населення в діапазоні від 10 до 20 тис. дол./особу, 19 країн – 20–30 тис. дол., 10 країн – 30–40 тис. дол., 9 країн – 40–50 тис. дол., 4 країни (а саме Норвегія – лідер, Ірландія, Швейцарія, США) – більше 50 тис. дол.

За рівнем частки послуг у ВВП спостерігається більш відцентрований розподіл країн. Так, 6 країн мають рівень аналізованого показника в межах 30–40 % (найменша частка послуг в Чаді – 33 %), 19 країн – від 40 до 50 %, 43 країни – 50–60 %, 38 країн (в т.ч. Україна, яка із 60 % займає 66 місце) – 60–70 %, 26 країн – 70–80 %, та 2 країни (Мальта та Греція) – більше 80 %. Слід зазначити, що лише 31 країна має рівень частки послуг вище ніж середньосвітовий (69,1 %), що пояснюється тим, що всі провідні економіки світу характеризуються високим рівнем частки послуг у ВВП, а країни, що розвиваються, у більшості мають низький рівень частки послуг. Такий розподіл підтверджує теорію еволюційності постіндустріального розвитку світу – з початку до постіндустріального розвитку переходять розвинуті країни, а потім й ті, що розвиваються, причому їх послідовність залежить від ступеня економічного розвитку.

На рис. 1 добре видно, що вся сукупність країн на площині має вигляд вигнутої об'ємної фігури, яка розтягнута з лівого нижнього кута до правого верхнього, що свідчить про певну взаємозалежність досліджуваних показників. Тобто країни із більшою часткою послуг переважно мають більший рівень ВВП на душу населення. Та навпаки, країни із меншим ВВП на душу населення мають меншу частку послуг у ВВП.

На графіку найбільша скупченість країн спостерігається всередині об'ємної фігури та візуально формує певну центральну ось-криву, яку можна охарактеризувати як лінію, що має найменше відхилення від варіації фактичних показників. Було побудовано рівняння регресії, що адекватно відображає взаємозалежність між рівнем ВВП на душу населення різних країн і частки сервісу у їх ВВП та отримано висновок про високу тісноту зв'язку між досліджуваними показниками (коефіцієнт множинної кореляції – 71 %, коефіцієнт детермінації – 50,5 %). Тобто розглянута на рис. 1 графічна модель підтверджує теоретичний висновок про існування прямого зв'язку між часткою послуг і ВВП.

ВИСНОВКИ

Таким чином, негативний характер впливу сфери послуг на зростання економіки, на нашу думку, відбува-

ється в тих країнах, які знаходяться над межею постіндустріалізації або мають частку сфери послуг, яка перевищує оптимальний рівень, що підтверджується багатьма дослідженнями сучасних науковців. У тих країнах, які знаходяться під межею постіндустріалізації, у яких частка сфери послуг є меншою за оптимальний рівень, буде спостерігатись позитивний вплив постіндустріалізації на економіку.

Наявність межі постіндустріалізації, яка залежить від рівня розвитку економіки, дає змогу узгодити існування протилежного впливу сфери послуг і деіндустріалізації на економіку різних країн світу. Гіпотеза про наявність межі постіндустріалізації не суперечить теоріям еволюційного розвитку та «передчасної деіндустріалізації» економіки, при цьому підтверджує відсутність апріорного прямого або зворотного зв'язку між часткою сфери послуг і ВВП.

Емпірично межу постіндустріалізації, по аналогії із іншими авторами, пропонуємо визначати за допомогою встановлення функціональної залежності між часткою послуг і ВВП на душу населення із використанням масиву даних про рівень цих показників у різних країнах світу.

Подальшим напрямком досліджень може бути визначення рівня межі та резервів постіндустріалізації для окремих країн світу, а також врахування особливостей залежності країн від зовнішньої торгівлі послугами або товарами у процесі визначення межі постіндустріалізації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Penty A.** Post-industrialism. London, 1922. 485 p.
2. **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М.: Academia, 1999. 956 с.
3. **Clark C.** The Conditions of Economic Progress. London: Macmillan, 1957. 720 p.
4. **Зверьяков М. І.** Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання. *Економіка України*. 2017. № 11. С. 3–16.
5. **Красильщиков В.** Деиндустриализация, реиндустриализация и развитие. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 8. С. 34–43.
6. **Данилов-Данильян В.** Глобальный кризис как следствие структурных сдвигов в экономике. *Вопросы экономики*. 2009. № 7. С. 31–41.
7. **Ляшенко В. І., Харазішвілі Ю. М.** Стратегічні сценарії структурного розвитку промислових регіонів України. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 2. С. 113–126.
8. **Геєць В. М.** Особливості взаємозв'язку економічних та політичних трансформацій на шляху до реконструктивного розвитку економіки України. *Економіка України*. 2017. № 10. С. 3–17.
9. **Бодрунов С. Д.** Новое индустриальное общество. Производство. Экономика. Институты. *Экономическое возрождение России*. 2016. № 2 (48). С. 5–15.
10. **Кіндзерський Ю. В.** Деіндустріалізація та її детермінанти у світі. *Економіка України*. 2017. № 11. С. 48–72.
11. **Хаустова В. Є.** Промислова політика в Україні: формування та прогнозування: монографія. Харків: ВД «НЖЕК», 2015. 328 с.

- 12. Kaldor N.** Causes of the Slow Rate of Economic Growth of the United Kingdom. Cambridge : Cambridge University Press, 1966.
- 13. Kaldor N.** Strategic Factors in Economic Development. Ithaca NY : New York State School of Industrial and Labour Relations, Cornell University, 1967.
- 14. Cairncross A.** What is Deindustrialization? // Deindustrialisation: F. Blackaby, ed. London : Pergamon, 1979. P. 5–17.
- 15.** World Bank open data indicators. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>
- 16. Dasgupta S., Singh A.** Manufacturing, Services and Premature Deindustrialization in Developing Countries: A Kaldorian analysis. UNU-WIDER: United Nations University Research Paper, 2006. Working Paper no. 2006/49.
- 17. Rodrik D.** Premature deindustrialization. *Journal of Economic Growth*. 2016. Vol. 21 (1). P. 1–33.
- 18. Rodrik D.** Unconditional convergence in manufacturing. *The Quarterly Journal of Economics*. 2012. Vol. 128 (1). P. 165–204.
- 19. Літвінов О. С., Анохіна К. О.** Управління нематеріальними активами як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства // Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрямки підвищення : монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. С. 290–313.
- 20. Літвінов О. С.** Ефективність відтворення нематеріальних ресурсів підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 39–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_6_7
- 21. Літвінов О. С.** Знос та відтворення нематеріальних ресурсів підприємства/ *Економіст*. 2015. № 2. С. 51–55.
- 22. Фокс Дж.** Торговельна політика США – час почати спочатку. *Економіка України*. 2017. № 5–6. С. 16–30.
- 23. Amirapu A., Subramanian A.** Manufacturing or services? An Indian illustration of a development dilemma. Washington, DC : Center for Global Development and Peterson Institute, 2015. 53 p.

REFERENCES

- Amirapu, A., and Subramanian, A. *Manufacturing or services? An Indian illustration of a development dilemma* Washington, DC: Center for Global Development and Peterson Institute, 2015.
- Bell, D. *Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [The future postindustrial society. Experience of social forecasting]. Moscow: Academia, 1999.
- Bodrunov, S. D. "Novoye industrialnoye obshchestvo. Proizvodstvo. Ekonomika. Instituty" [A new industrial society. Production. Economy. Institutes]. *Ekonomicheskoye vozrozhdeniye Rossii*, no. 2 (48) (2016): 5-15.
- Clark, C. *The Conditions of Economic Progress* London: Macmillan, 1957.
- Cairncross, A. "What is Deindustrialization?" In *Deindustrialisation*, 5-17. London: Pergamon, 1979.
- Danilov-Danilyan, V. "Globalnyy krizis kak sledstviye strukturnykh sdvigov v ekonomike" [The global crisis as a consequence of structural shifts in the economy]. *Voprosy ekonomiki*, no. 7 (2009): 31-41.

Dasgupta, S., and Singh, A. "Manufacturing, Services and Premature Deindustrialization in Developing Countries: A Kaldorian analysis ". UNU-WIDER: United Nations University Research Paper, 2006. *Working Paper* no. 2006/49.

Foks, Dzh. "Torhovelna polityka SShA - chas pochaty spochatku" [US Trade Policy - It's time to start from the beginning]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5-6 (2017): 16-30.

Heiets, V. M. "Osoblyvosti vzaiemozv'язku ekonomichnykh ta politychnykh transformatsii na shliakhu do rekonstruktyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Features of the relationship of economic and political transformations on the path to the reconstruction of the Ukrainian economy]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10 (2017): 3-17.

Kaldor, N. *Causes of the Slow Rate of Economic Growth of the United Kingdom* Cambridge: Cambridge University Press, 1966.

Kaldor, N. *Strategic Factors in Economic Development* Ithaca NY: New York State School of Industrial and Labour Relations, Cornell University, 1967.

Khaustova, V. Ye. *Promyslova polityka v Ukraini: formuvannya ta prohozuvannya* [Industrial policy in Ukraine: formation and forecasting]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2015.

Kindzerskyi, Yu. V. "Deindustrializatsiia ta yii deter-minanty u sviti" [Deindustrialization and its determinants in the world]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (2017): 48-72.

Krasilshchikov, V. "Deindustrializatsiia, reindustrializatsiia i rozvitiye" [Deindustrialization, re-industrialization and development]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, no. 8 (2016): 34-43.

Liashenko, V. I., and Kharazishvili, Yu. M. "Stratehichni stsenarii strukturnoho rozvytku promyslovykh rehioniv Ukrainy" [Strategic scenarios of structural development of industrial regions of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (2016): 113-126.

Litvinov, O. S. "Efektyvnist vidtvorennia nematerialnykh resursiv pidpriemstva" [Efficiency of reproduction of intangible resources of the enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2015. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_6_7

Litvinov, O. S. "Znos ta vidtvorennia nematerialnykh resursiv pidpriemstva" [Demolition and reproduction of intangible resources of the enterprise]. *Ekonomist*, no. 2 (2015): 51-55.

Litvinov, O. S., and Anokhina, K. O. "Upravlinnia nematerialnymy aktyvamy yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva" [Management of intangible assets as a factor for increasing the competitiveness of the enterprise]. In *Konkurentospromozhnist pidpriemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyshchennia*, 290-313. Odessa: Atlant, 2013.

Penty, A. *Post-industrialism* London, 1922.

Rodrik, D. "Premature deindustrialization" *Journal of Economic Growth* vol. 21 (1) (2016): 1-33.

Rodrik, D. "Unconditional convergence in manufacturing" *The Quarterly Journal of Economics* vol. 128 (1) (2012): 165-204.

"World Bank open data indicators" <https://data.worldbank.org/indicator>

Zvieriakov, M. I. "Hlobalizatsiia i deindustrializatsiia: zmist, superechnosti ta sposoby yikh rozv'iazannia" [Globalization and deindustrialization: content, contradictions and ways to solve them]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (2017): 3-16.